

Eskişehir Küllüoba'da Aşağı ve Yukarı Yaşam Sektörlerinde Hayvansal Besin Tüketimi*

Can Yümni GÜNDEM**

Keywords: *Archeozoology, Küllüoba, Bronze Age, Nutrition Habit, Social Stratification*

Due to Küllüoba's geographical location, the site is a long-term and important project that provides a better understanding of the EBA archaeology of Central and Northwest Anatolia.

This Archaeozoological study contains the results of the comparison of animal bones, which were excavated from the different settlement's locations (Lower Life Sector and Complex II from the Upper Life Sector). Although the same farm animals consumed from the both living sections, they were certainly consumed in different amounts and in different age groups. Different living spaces also cause different social status, while at the same time causing different eating habits. This study provides an inference that may be predicted in theory.

Anahtar Kelimeler: *Arkeozooloji, Küllüoba, Tunç Çağı, Beslenme Alışkanlığı, Sosyal Tabakalaşma*

Bulunduğu coğrafi noktadan dolayı Küllüoba, Orta ve Kuzeybatı Anadolu'nun İlk Tunç Çağı arkeolojisinin daha iyi kavranmasını sağlayan uzun soluklu ve önemli bir projedir. Bu arkeozoolojik çalışma, yerleşim yerinin farklı yaşam alanlarından (Aşağı Yaşam Sektörü ve Yukarı Yaşam Sektörü'nde bulunan Kompleks II) çıkarılan hayvan kemiklerinin karşılaştırmasının ilk sonuçlarını içermektedir. Her iki yaşam alanında tüketilen çiftlik hayvanları farklılık göstermese de, kesinlikle farklı miktarlarda ve farklı yaş gruplarında tüketilmiştir. Yerleşimde tespit edilen farklı yaşam alanları, aynı zamanda da farklı sosyal statülere işaret ederken, beraberinde de farklı yemek alışkanlıklarına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma, belki teoride tahmin edilebilecek bir çıkarımın, sağlamasıdır.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 23.10.2020 Kabul Tarihi: 24.10.2020
İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 04.11.2020 Kabul Tarihi: 05.11.2020

** Dr. Öğr. Üyesi Can Yümni GÜNDEM, Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Batman. E-mail: canyumni@hotmail.com ; Orcid ID: 0000-0002-6369-0913

Giriş

Turan EFE ile 1996 senesinde başlayıp, 2019 yılından itibaren Murat TÜRKTEKİ başkanlığında devam eden Küllüoba Kazıları, höyüğün Son Kalkolitik ile İlk Tunç Çağı III (İTÇ III) dönemleri arasında yerleşim gördüğünü ve yapılan araştırmaların bize höyüğün bölgede özellikle İTÇ II döneminde parladığını göstermektedir.

İTÇ II dönemiyle beraber kesin olarak yaşam alanında bir genişleme ve hatta Yukarı ile Aşağı Yaşam Sektörlerinin sınırlarının daha belirginleştiğini görmekteyiz. Bu çalışmanın temelini de işte bu farklı yaşam alanlarında (Aşağı Yaşam Sektörü ve Yukarı Yaşam Sektörü'nde bulunan Kompleks II) yaşamış insanların kırmızı et tüketimini anlamaya yönelik ilk adımlardır.

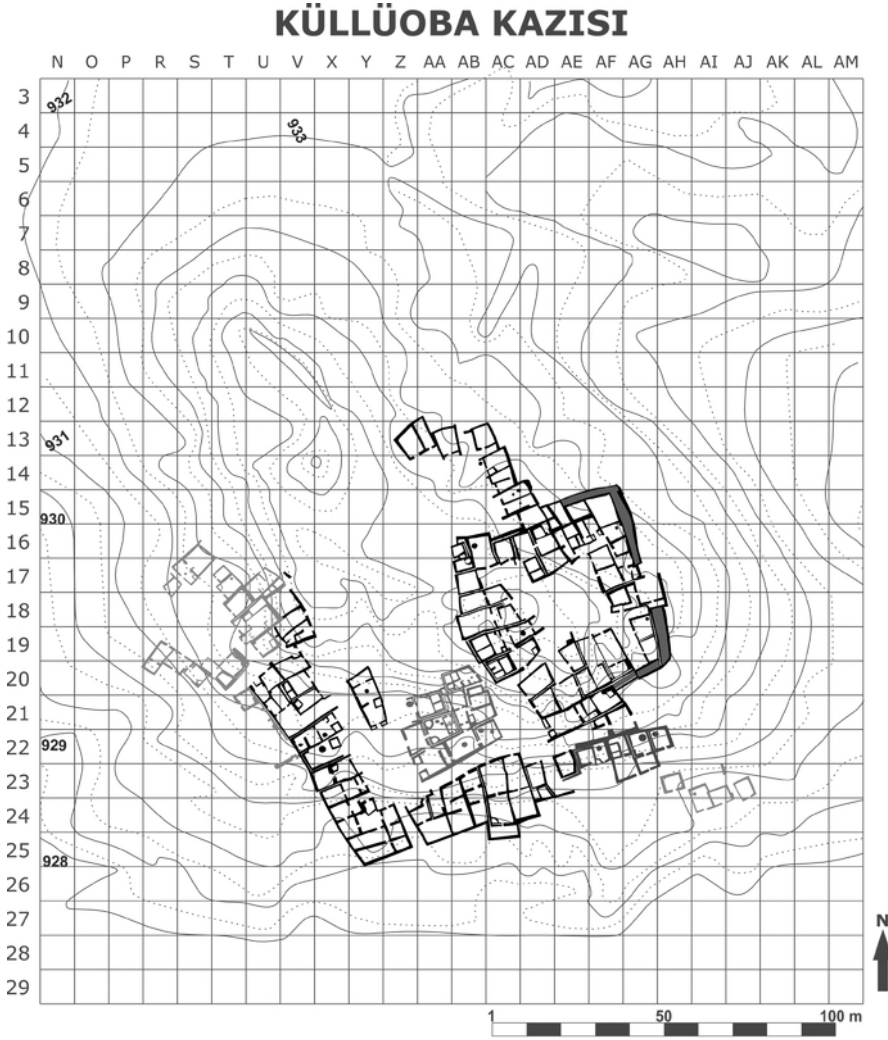

Harita 1. Küllüoba Yerleşiminin Türkiye haritasındaki yeri ve ona yakın olan modern şehir Eskişehir.

Kazı ve Tabakalanma

Giriş kısmında da bahsedildiği gibi, Eskişehir Küllüoba Kazılarına T. EFE tarafından 1996 senesinde başlanmış ve günümüzde M. TÜRKTEKİ¹ tarafından sürdürülmektedir (Harita 1). Höyükte her ne kadar Helenistik Dönemlere ve erken Osmanlı dönemi mezarlarına ait buluntu grupları olsa da, asıl yoğun yerleşim katmanları Son Kalkolitik ile başlayıp İTÇ III sonları arasına yerleştirmek lazımdır. Bu yerleşim süreci içinde, Küllüoba'nın İTÇ II döneminde M. KORFMANN'ın ortaya koyduğu, "Anadolu Yerleşim Planı" özelliklerinin bazıları Küllüoba'da da görülmektedir.

¹ Küllüoba kazı başkanı M. Türkteki'ye, beni ve ekibimi kazı evi ortamında malzemeyi çalışabilmemiz için ağırladığı için teşekkürü bir borç bilirim. AG ve AF 22 plankarelerinden çıkarılan inorganik maddi kalıntılar henüz çalışılmadığı için Kompleks II malzeme gruplarıyla karşılaştırılmamıştır.

Plan 1. İTÇ II dönemine ait genel Küllioba yerleşim planı ve Yukarı Yaşam Sektöründe turuncu renkle vurgulanmış Kompleks II yapı grubu ile Aşağı Yaşam Sektöründe morla belirtilmiş makalede geçen yapı grubu (Küllioba Kazı Arşivi).

Bu dönemde Küllioba'da Aşağı ve Yukarı Yerleşme kavramı oluşmuş olup etrafı çevre duvarı ile çevrili olan Yukarı Yerleşme'nin, uzun-evlerin avlulara açıldığı bir görünüm sergilediğini söyleyebiliriz. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, doğu, batı ve güney kesimlerde, çeşitli yapım evreleri içeren dört ana kapı ortaya çıkarılmıştır. Doğu kapısında, ancak kapılardan geçerek ve zikzaklar çizerek 25 X 20 m ebatlarındaki bir avluya girilebilmektedir (Efe – Türkteki 2011: Pl. 2, 198 vd.).

Güney kapısı anıtsal bir görünümdedir. Giriş kapısının hemen kenarında, bekçi odası olabilecek hücre şeklinde bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Güney tarafta, batıya doğru gayet belirgin zikzaklar yapan bir çevre duvarı bulunmaktadır. Avlunun batısında, Kompleks I olarak adlandırılan kısmın batı yarısını oluşturan ikametgâh bölümü ortaya çıkarılmıştır.

Ortada bir megaron ve iki yanında uzunlamasına yerleştirilmiş megaronumsu yapılardan oluşan bu üç kısımlı Kompleks'in ön cephesi, Kale'nin doğu kapısına bakmaktadır ve ortadaki megaronun taş döşemeli sundurması, yapının cephesinden dışarı çıkmaktadır. Kompleksin arka odalarının tabanları altında ambarlar yer alır. Güney yamaçta yapılan çalışmalarda ise çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Burada, Kompleks II olarak adlandırığımız büyük bir yapı yer almaktadır (Efe – Fidan 2008). Bu kompleksin güneyinde yapıyı boydan boya kateden ve uzunluğu 31.0 m'yi bulan bir megaron yer alır. Söz konusu megaronun ön girişi 2 m genişliktedir ve bu girişe iki ayrı evre içeren taş döşeli bir rampa ile ulaşılmaktadır. Yapı ortada, uzunluğu 8.0 m'ye varan büyük bir salon ve ayrıca önde bir ve arkada iki olmak üzere eşit büyüklükte üç oda içerir (Fidan et al. 2015-70 vd.)

Kuzey bitişikteki yapıda, içinde yerinde bulunan (in situ) 7 adet pithosun ele geçirildiği koridor şeklinde bir magazin ortaya çıkarılmıştır (Sarı 2009: 96). Bu şekilde geniş bir alana yayılan bu kompleks, yerleşmenin ortasında yer alan ve büyük avlu olarak nitelendirdiğimiz boş alanın güney tarafında bağımsız olarak inşa edilmiştir. Yapının kuzeyinde yer alan müştemilat kısmında ise büyük depolama alanları saptanmıştır.

Aşağı yerleşme ile yukarı yerleşme arasındaki sınırdaki yer alan ancak çevre duvarı ve girişin dışında kalması nedeniyle aşağı kesim içerisinde değerlendirilen yapılar içerisinde özellikle AG 22 ve AF 22 plankarelerindeki bilgi verici olmuştur (Efe 2009) (Plan 1).

Malzeme, Amaç, Yöntemler ve Küllioba'da Yapılmış Önceki Arkeozoolojik Çalışmalar

Bu çalışma için farklı kazı sezonlarında, yukarıda tanıtılmış yapı gruplarında çıkarılmış hayvan kemik kalıntıları çalışılmıştır. Yukarı Yaşam Sektörü'nde bulunan Kompleks II yapısının kazı süreci bittikten sonra, hayvan kemik kalıntıları 2005 senesinde araştırmacı tarafından çalışılıp, 2008 senesinde bir makale halinde yayınlanmıştır.² Aşağı Yaşam Sektörü'nde bulunan ve bitişik nizamdan oluşan yapı topluluğundan çıkan hayvan kemik kalıntıları ise 2020 kazı sezonunda gene Küllioba kazı evinde çalışılmıştır.³

Kompleks II yapısından toplamda 750 adetten fazla hayvan kalıntısı veri bankasına girilmiş ve bu toplamda yaklaşık 9.1 kilograma denk gelmektedir. Kompleks II'den çalışılan malzemenin %17'si günümüze ulaşan boyutlarından dolayı bir hayvan türe tanımlanamamış olup, bu toplam malzeme ağırlığının %6.3'üne denk gelmektedir. Aşağı Yaşam Sektörü'nde bulunan bitişik yapı topluluğundan toplamda 1404 hayvan kemiği kalıntıları çalışılmış olup, kalıntıların yaklaşık %13'ü tanımlanamazken, tanımlanamayanlar toplam ağırlığın yalnızca yaklaşık %3.5'lük kısmına denk gelmektedir (Tab. 1).

² Gündem 2008.

³ Bu makalenin araştırmacısının katkı ve gözetiminde arkeozooloji ekibinde çalışanlar sırasıyla, E. Emlük, A. Badem ve Y. Temel'dir.

KÜLLÜOBA - İTÇ II	Aşağı Sektör		Kompleks II	
	Adet	Ağırlık (gr.)	Adet	Ağırlık (gr.)
Tanımlanamayan Fauna Kalıntıları	184	541,00	130	579,7
Tanımlanan Fauna Kalıntıları	1220	15057,50	625	8555,3
Toplam Çalışılan	1404	15598,50	755	9135
Tanımlanan Türler	AD%	AĞ%	AD%	AĞ%
Koyun, OVIS	40,74	23,68	34,72	15,25
Keçi, CAPRA	13,93	7,00	11,52	8,23
Domuz, SUS	18,77	23,26	13,92	16,06
Sığır, BOS	21,72	42,86	27,52	49,79
Köpek, CANIS	1,56	1,09	2,88	3,54
Kedi, FELİS	0,16	0,01	0,00	0,00
Evcil Memeli Faunası	96,89	97,90	90,56	92,87
Tanımlanamayan küçük kemirgen	0,08	0,03	0,96	0,09
Yaban Tavşanı, <i>Lepus europaeus</i>	0,25	0,06	0,32	0,06
Tilki, <i>Vulpes vulpes</i>	0,74	0,60	2,08	1,31
Porsuk, <i>Meles meles</i>	0,08	0,02	0,00	0,00
Vaşak, <i>Lynx lynx</i>	0,08	0,03	0,00	0,00
Yaban Domuzu, <i>Sus scrofa</i>	0,16	0,21	0,00	0,00
Yabani Koyun, <i>Ovis orientalis</i>	0,00	0,00	0,16	0,30
Yabani Ovi-Capra	0,08	0,15	0,00	0,00
Alageyik, <i>Dama dama</i>	0,00	0,00	2,40	2,85
Geyikgiller, CERVID (boynuz)	0,57	0,51	0,00	0,00
Atgiller, EQUID	0,08	0,18	0,32	0,95
Tanımlanamayan Etçil	0,33	0,09	0,00	0,00
Yabani Memeli Faunası	2,38	1,68	6,24	5,56
Evcil veya Yabani Memeli Faunası	0,33	0,30	0,96	0,99
Memeli olmayanlar	0,41	0,11	2,24	0,58
	AD%	AĞ%	AD%	AĞ%
Tanımlanamayan Fauna Kalıntıları	13,11	3,47	17,22	6,35
Tanımlanan Fauna Kalıntıları	86,89	96,53	82,78	93,65
Toplam Çalışılan	100	100	100	100

Tablo 1. Aşağı Sektör ve Kompleks II yapısından çalışılan hayvan kalıntılarının adet ve ağırlık bazında dağılımları.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, yukarıda bahsedilen iki farklı yaşam sektöründe kazılmış yapı topluluklarında gelen hayvan kemik kalıntılarında yola çıkarak, bu yapı gruplarında yaşamış ve toplumda farklı sosyal statülere ve rollere sahip insan gruplarının kırmızı et tüketimini anlamaya çalışmaktır.

Hayvan kemik kalıntılarının çalışması sırasında “Görsel Tanımlama Metotları” kullanılmıştır (Gündem 2015; Gündem 2019a; Gündem 2020). Bu çalışma için öne çıkan metotlar ise; incelenen her hayvan kemiği parçası mümkünse türüne tanımlanmış (koyun, keçi, tilki, vb.) ve anatomik tanımlamaları (kaval kemiği, çene kemiği, parmak kemiği,

vb.) yapılmıştır. Bunun dışında da, hayvan kemiklerin orijinal parçalanma dereceleri not alınmıştır ve veri bankasına girilmiştir (arkeolojik kemiğin elimize geçen kısmı). Kemik üzerinde bulunan insana ait modifikasyonlar (kasaplık, yanma izlerinin varlığı, vb.), patolojik izler veya etçillere ait izler de kayıt altına alınmıştır. Yukarıda toplanan bilgiler için, bir MS-Excel elektronik çizelgesi temel veri-bankası olarak kullanılmıştır (Schmid 1972; Hillson 1992; Reitz/Wing 2008; O'Connor 2000: 1-67; Fisher 1995: 7; Klein/Cruz-Urbe 1984: 21; Peres 2010: 15-30, bkz. Gündem 2020).

Bu çalışmanın en önemli noktalarında biri olan, kırmızı et tüketimini en iyi şekilde anlayabilmek için, incelenen her bir kemik kalıntısının ağırlığı dijital terazide alındıktan sonra veri-bankasına girilmiştir. Çünkü kemik ağırlığı ile kemiğin taşıdığı et orantılıdır. Yapılan arkeozoolojik çalışmaların anlamı ve sağlıklı sonuçlar verebilmesi için, veri bankasına girilen her hayvan kemiğinin aynı zamanda da ağırlığı da alınmalıdır. Kemiklerin tek tek ağırlıklarının alınması, bize yerleşim yerindeki et tüketimi hakkında en sağlıklı bilgiyi verecektir (Uerpmann 1973: 310-312; bkz. Gündem 2015: 135; Gündem 2019a, Gündem 2020).

Evcil hayvanlarının kesim yaşları, özellikle bize geçmiş toplumların sermayeleri olan hayvanlarını hangi amaçlar doğrultusunda beslediklerini gösterir. Aynı zamanda da kronolojik olarak yerleşim içinde ki sermaye yönetimindeki değişimleri ve ya gelişimleri anlamamıza yardımcı olur. Hayvanların kesim yaşlarını dişlerin yıpranma ve eklem kaynama verilerine dayanarak hesaplanmıştır (Uerpmann 1971; Hillson 1986; Uerpmann 1973: 312-314; Payne 1973: 281; bkz. Gündem 2020). Evcil geviş getiren küçükbaşların kemiklerinin eklem durumuna ve diş aşınmasına göre yaşlandırması için Zeder'in çalışması ve sığırlar için de Habermehl'in çalışması temel alınmış ve veri bankasına girilmiştir (Zeder 2006: 87-118; Habermehl 1975: 69-105).

Arkeolojik kazılardan çıkarılan hayvan kemiklerinin tam olmaması ve özellikle koyun ile keçi kemiklerinin benzerliği, veri bankalarında zorunlu olarak koyun/keçi satırın açılmasına sebep olmaktadır ve bu suni çözüm olup, herhangi bir türü tanımlamaz. O yüzden; "Koyun kemikleri ile keçi kemikleri arasındaki yüksek derecede benzerlik, iskelet kalıntıları tür bazında ayırmayı zorlaştırır. Ek olarak, evcil küçükbaş geviş getirenlerin kemiklerinin kuvvetli parçalanması, kemiklerin koyun veya keçi olarak adlandırmamızı imkânsız hale getirmektedir. Kemiklerin iyi bilinen ayırt edici bölümleri sıklıkla hasar görmüş veya artık kemiğin üzerinde mevcut değildir ve bu yüzden tanımlanamayan evcil küçükbaş geviş getirenlerin kemikleri OVIS/CAPRA olarak tanımlanarak veri bankasına girilmiştir. Bu grup hem adet hem de ağırlık olarak tanımlanan kemik kalıntılarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. OVIS/CAPRA'yı bir hayvan türünü temsil ediyormuş gibi görülemeyeceğinden, "kesin" olarak tanımlanmış koyun kemikleri ile "kesin" olarak tanımlanmış keçi kemiklerinin arasındaki oran hesaplandıktan sonra, bu oran OVIS/CAPRA toplama uygulanarak tekrardan hesaplanmıştır..." (Gündem 2019c, s. 33).

Küllüoba'da yapılan arkeozoolojik çalışmalar 1996 senesinden beri bu makalenin araştırmacısı tarafından farklı kazı sezonları dâhilinde devam etmektedir. Araştırmacının

uzun nefesli bir projesi olan Külliüoba'daki çalışmaların hedefi, bir yerleşim yerinin yalnızca genel beslenme ve hayvancılık stratejilerini anlamının yanı sıra, daha odaklanmış sorulara cevap bulmaya çalışırken, ülkemizde yapılan diğer Arkeozoolojik çalışmalara öncü ve örnek olmaktır.

Külliüoba'da 1996-2002 seneleri arasında çıkarılan hayvan kemikleri, araştırmacının yüksek lisans tezinin merkezini oluşturmuştur. Araştırmacının başka çalışmalarında da ise, ticaret yolunda bulunan Külliüoba'nın, komşu yerleşimler ile olan benzerlikleri ve farklılıkları, dönemselsel ve coğrafi açıdan tartışılmıştır (Gündem 2003; Gündem 2010a; Gündem 2019b). Bunun dışında da, yukarıda da bahsedildiği gibi, İTÇ II dönemine tarihlenen Kompleks II yapı grubundan çıkan hayvan kalıntıları incelenmiş ve yayınlanmıştır (Gündem 2008).

Son kazı sezonlarında Külliüoba'da yapılan arkeozoolojik çalışmalar, farklı dönemlere ait çöp çukurlarının incelenmesi ve karşılaştırılması üzerine yoğunlaşırken, adak çukurlarının içerikleri anlaşılmasına çalışılmıştır.⁴ Bunun yanı sıra, bu öncü çalışma ile başlayan ve farklı yaşam sektörlerinde yaşamış insanların kırmızı et tüketimi kaynağını ve sermayeleri olan hayvanları hangi amaçlar dâhilinde beslediklerini anlamaya çalışmaktadır.

Çalışılan Malzemenin Kompozisyonu

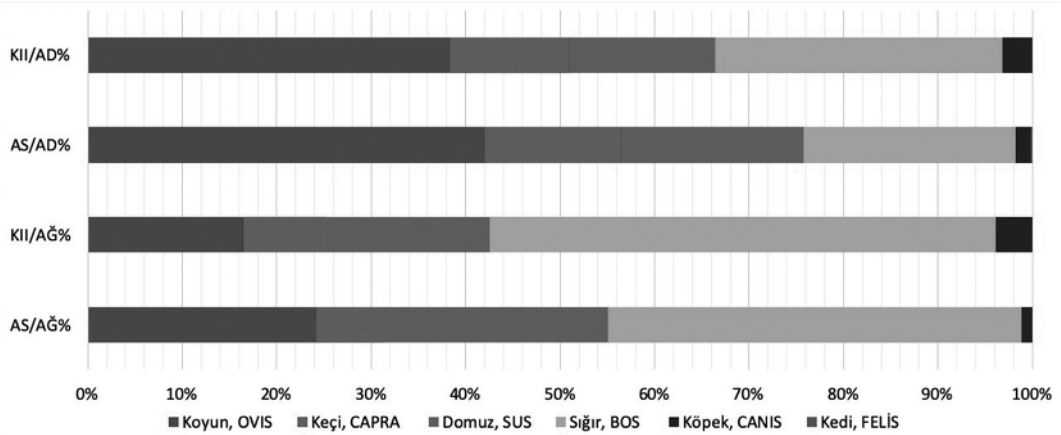
İki farklı sosyal yaşam sektörü ve farklı amaçlar için kullanılan yapı topluluklarının arkalarında bıraktıkları ve mutfak atığı olarak nitelendirilen hayvan kemik kalıntıları tür bazında büyük benzerlikler gösterse de, genel yüzde dağılımlarında farklılıklar gözlenmektedir.

İlk bakışta, Aşağı Yaşam Sektörü'nde tanımlanan yabani hayvanlara ait kemik kalıntıları tür bazında Kompleks II'den daha fazladır. Fakat Kompleks II'den tanımlanan yabani hayvan kalıntıları, yapıdan tanımlanmış tüm hayvan kalıntılarının yaklaşık %6,25'ine denk gelmektedir ki, bu da Aşağı Yaşam Sektörü'nden tanımlanan yabani hayvan kemik kalıntılarının 2,5 kattan fazladır.

Koyun kemikleri her iki sektörden de en çok tanımlanan türdür ve tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %40'ını bu türe aittir. Keçi kalıntıları ise, gene her iki yaşam sektöründe de birbirlerine yakın derece tanımlanmış olup, tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %12-14'nü teşkil eder (Şekil 1).

Bu farklı iki yaşam sektörlerinde, adet olarak tanımlanan evcil hayvan kalıntıları arasındaki asıl fark domuz ve sığır kalıntılarında karşımıza çıkmakta. Aşağı Yaşam Sektörü'nde domuz kalıntıları, tanımlanan evcil hayvan kalıntılarının yaklaşık %20'ine denk gelirken, Kompleks II'de bu %15 civarında kalmıştır. Tam tersi bir durum ise sığır kalıntılarında gözlenmiş ve Kompleks II'den tanımlanan sığır kalıntıları tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin %33'ü civarını oluştururken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nde %22'lerde kalmıştır.

⁴ Gündem, basıma hazırlanıyor.

Şekil 1. Aşağı Yaşam Sektörü (AS) ve Kompleks II'den (KII) tanımlanan evcil hayvan kalıntılarının yüzdelik adet (AD%) ve ağırlık (AĞ%) dağılımları.

Türlere tanımlanmış hayvan kemiklerinin ağırlıkları, türe bağlı fiziksel farklılıklardan dolayı bize adet sonuçlarından daha farklı bir tablo sunmaktadır. Koyun kemikleri her ne kadar en çok tanımlanan tür olsa da, kemikleri iri ve ağır olan sığırlar ağırlık bazında ilk sırayı almaktadır. Kompleks II'den tanımlanan sığır kemiklerinin ağırlıkları, tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %55'ini oluştururken, Aşağı Yaşam Sektörü'nde bu %45'ler civarındadır.

Ağır sığır kemiklerini, tanımlanan domuz kemikleri takip eder ve gene iki yaşam alanı arasında belirgin bir fark vardır; Kompleks II'den tanımlanan domuz kemiklerinin ağırlıkları tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %18'ini oluştururken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nde tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %25'ine denk gelmektedir.

Buna benzer bir tablo ise aşağı yukarı koyun kemiklerinin ağırlıklarında da görülmektedir ve koyun kemiklerinin ağırlıkları Aşağı Yaşam Sektörü'nde tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin %25'ine denk gelmekte olup, Kompleks II'de ise bu %17 civarındadır. Keçi kalıntılarının ağırlıkları her iki yaşam alanında da %10'un altında olup; Kompleks II'de yaklaşık %9 iken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nde %7 civarındadır.

Köpeğe ait kemik kalıntıları her iki yaşam alanında da küçük yüzdelerde tanımlanmıştır; Kompleks II'de tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %4'ünü köpek kalıntıları oluştururken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nde %1.5 civarındadır ve ağırlıkları da aşağı yukarı adet yüzdeleri ile benzerlik gösterir.

Tür ve adet bazında tanımlanan yabancı hayvanlar, yaşam sektörleri arasında fark göstermektedir. Her iki yaşam alanından da tanımlanan yabancı türler şunlardır; tavşan, tilki ve atgillerdir. Yalnızca Aşağı Yaşam Sektörü'nden tanımlanan yabancı türler ise; porsuk, vaşak, yaban domuzuyken, yalnızca Kompleks II'den tanımlanan yabancı türler ise; yaban koyunu ve alageyiktir.

Her iki yaşam alanında da yabancı hayvan kalıntılarında nadir rastlanırken; tilki kalıntıları Kompleks II'de tüm tanımlanan hayvan kalıntıları içinde yaklaşık %2'lik bir pay

tutarken, aynı yaşam alanında alageyik kalıntıları yaklaşık %2,5'lük bir orana sahiptir. Alageyik kemiklerinin ağırlıkları Kompleks II'deki toplam ağırlığın yaklaşık %3'nü oluşturur.

Evcil hayvanların, diş aşınma ve eklemelerinden yola çıkarak genel olarak kesim yaşlarına bakınca⁵; Aşağı Yaşam Sektörü'nde tanımlanmış evcil geviş getiren küçükbaşların büyük kısmının 18 ile 30'cu ayları arasında kesildiğini göstermektedir. Az da olsa kaynaşmış omurga yastıkları ise sürülerde beş yaş üstü bireylerin bulunduğuna işaret eder ve bazı diş verileri de bu sonucu destekler. Kompleks II'de ise evcil geviş getiren küçükbaşların kesim yaşlar daha farklıdır, küçükbaş hayvanların beşte biri henüz daha beşinci aylarına ulaşmadan kesilmiş ve sürünün üçte biri ise henüz bir yaşına gelmeden çoktan öldürülmüşlerdir (Gündem 2008).

Aşağı Yaşam Sektörü'nde, sığırların kesim yaşı hakkında genel bilgileri gene diş aşınması ve eklemelerinden almaktayız. Erken yaşta öldürülen her hangi bir bireye rastlanmazken, sığırların kesimlerinin 18. ay ile başladığı ve 24. ile 30. aylar arasında hızlandığını görmekteyiz. Eklem bilgileri bize beş veya üstüne çıkmış bireyler hakkında bilgi vermez iken, M3'lerden tespit edilen çiğneme seviyeleri bize sürülerde 8 ila 9 yaşlarında da bireyler olduğunu göstermektedir. Kompleks II'de tespit edilen sığırların ise %75'i iki yaşlarını görmemiş ve çok az bir kısmı iki buçuk yaşını geçmiştir (Gündem 2008). Domuz kemiklerinin eklem kaynaşma durumları bize her iki yaşam alanında da domuzların erken yaşlarda kesilmiş olduğunu gösterirken, çok az sayıda ki diş verileri ise sürülerde beş yaşını geçmiş de bireylerin bulunduğunu göstermiştir (bkz. Gündem 2008).

Et Tüketimi

Her iki yaşam alanında da insanların kırmızı et ihtiyacı aynı çiftlik hayvanlardan sağlanmış olsa da, bazı türler arasındaki katkı payı oranlarında farklılık gözlenmiştir. İlk göze çarpan fark ise, yabani hayvan etinin farklı yüzdelerde tüketilmesidir. Kompleks II'de yaşayanlar, tükettikleri kırmızı etlerinin %5,5'ni yabani hayvanlardan karşılamıştır.

Koyunlar, her iki yaşam alanında da en çok kesilen çiftlik hayvanıdır ama bu yoğun koyun kesimi bize insanların kırmızı et ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamadığını göstermektedir. Koyun eti, Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayanların kırmızı et ihtiyacının yaklaşık %25'in karşılarken, Kompleks II'de ise koyun eti Aşağı Yaşam Sektörü'nden yaklaşık %10'luk fark ile daha az tüketilmiştir.

Sığır eti ise, her iki yaşam alanında da yaşayanların en çok tükettikleri ettir. Sığır eti, Kompleks II'de yaşayanların genel et tüketiminin yarısını karşılarken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nden yüzde on daha yüksektir.

Domuz eti, Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayan insanların yaklaşık %25'lik kırmızı et ihtiyacını karşılarken, Kompleks II'de bu oran %10 daha düşüktür. Keçi eti ise her iki yaşam alanında hemen hemen aynı oranda kesilmiş ve tüketilmiştir.

⁵ Detaylı çalışmalar devam etmektedir.

Foto. 1. Aşağı Yaşam Sektörü'nden yanmış bir adet köpeğe ait ön alt kol kemiği (radius).

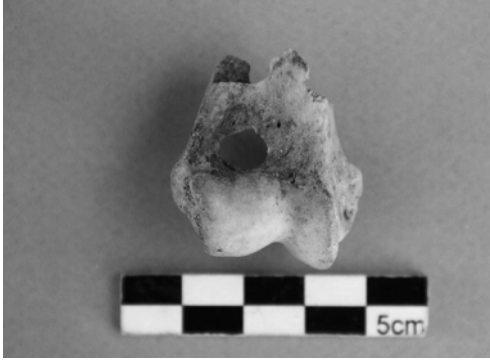

Foto. 2. Aşağı Yaşam Sektörü'nde köpeğe ait bir ön üst kol kemiğinin (humerus) distal kısmının hemen üzerinden, ön lateral taraftan uygulanmış ama kemiği tümüyle ikiye ayıramamış bir satır darbesi.

Aşağı Yaşam Sektörü'nde sekiz yaş üzeri kesilen hayvanların da tüketildiği tespit edilmiştir. Kompleks II'den tüketilen sığır etlerinin %75'inin iki yaşını geçmediğini ve kesilenler arasında az da olsa 3.5 yaşında bireylerin olduğunu biliyoruz. Domuz eti tüketimi ise her yaşam alanında genç hayvanlardan sağlanmıştır.

Köpek eti, tanımlanan kemiklerin üzerindeki yanık ve kasaplık izlerinden dolayı, Küllüoba'nın genelinde de yenildiği bilinmekte olup; köpek eti Kompleks II'de yaşayanların genel kırmızı et ihtiyacının yaklaşık %3.5'ünü karşılarken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'ne göre üç kat fazladır (Foto. 1-2).

İki yaşam alanlarında, türlere göre et tüketiminde görülen farklılıklar aynı zamanda bu türlerin kesim yaşları arasındaki farklılıklar kadar da ilgi çekmektedir. Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayanlar küçükbaşları kesmeden önce onların “yem ve ağırlık”⁶ oranına uygun yaşa gelmelerini bekleyip keserken (+18 ay), Kompleks II'de yaşayanlar küçükbaşlarının etinin daha leziz olduğu genç hayvanları tercih etmişlerdir.⁷ Yukarıda bahsedilen sığırlar için de geçerlidir. Aşağı Yaşam Sektörü'nde erken yaşta kesilmiş herhangi bir sığıra rastlanmazken, sığırların kesiminin 18. ay ile başladığı ama asıl 24. İle 30. aylar arasında hızlandığını görmekteyiz, burada gene Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayanların “yem ve ağırlık” oranına sadık kalarak sığırlarını kesmişlerdir. Hatta

⁶ “... eti için beslenen bireyler genelde “yem ve ağırlık” orantısına göre beslenir, yani birey belli bir yaştan sonra yem tüketse bile artık kilo alamayacaktır ve bu çiftçiler için yem israfı ile mekanda alan kaybına sebep olacaktır. Dolayısıyla, eti için beslenen koyun çok ileri yaşlarını görmeden kesilecekken, yünü ve doğurganlığı için beslenen koyun, kaliteli yun ve yavrular verdikçe tutulacaktır.” (Gündem 2020).

⁷ Kompleks II'de tercih edilenlerin küçükbaşların 1/5 ilk beş aylarında ve toplamda kesilen küçükbaşların 1/3 bir yaşından küçüktür (Gündem 2008).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma için, Aşağı Yaşam Sektör'ünde bulunan ve sura bitişik olarak kazılmış bir-birine bitişik basit planlı yapı grubu ile Yukarı Yaşam Sektörü'nde yer alan ve yönetici sınıfın ikamet ettiği düşünülen Kompleks II'den çıkarılan hayvan kemik kalıntıları karşılaştırılmıştır.

Aslında bu çalışmada ilgi çeken birçok farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Üst sınıfın, özellikle genç yaşta kesilmiş küçükbaşları tercih ederken, sığır eti gene bu sınıf tarafından daha çok tüketilmiştir. Aşağı Yaşam Sektörü'ndeki insanların hayvanlarını keserken “yem ve ağırlık” oranına dikkat ettikleri gözlenmiştir. Bu da bize, Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayanların sermaye olarak gördükleri canlı hayvan sürülerinin sayıca daha az olabileceği fikrini vermektedir. Hayvanlarında, yem ve ağırlık oranını yakalamaya çalışan Aşağı Yaşam Sektör yaşayanları, aynı zamanda da hayvanlarından kesim öncesi en iyi verimi (yün, süt, yavru ve hayvanlar kilolandıkdça et ile yağ) almaya çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayan bir ailenin tükettiği 100 kilogram etin yaklaşık 23,5 kilogramı koyun ve domuzdan gelirken, 7 kilogramı keçiden gelmektedir. Buna benzer bir tablo ama farklı rakamlar da Kompleks II içinde geçerlidir; tüketilen her 100 kilogramın yaklaşık 15 kilogramı koyundan, 16 kilogramı domuzdan ve 8.3 kilogramı da keçiden gelmektedir. Koyun ve domuz eti kesinlikle Aşağı Yaşam Sektörü'nde çok daha fazla tüketilmiştir. Koyun etine ulaşımın daha kolay olduğu ve özellikle de domuz yağının bir protein kaynağı oldu düşünülünce, belki de Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayan sınıfın koyun ve domuz tüketimine yönelmeleri bizi şaşırtmamalıdır.

Köpek eti tüketimi ise belki de yukarı sınıfın daha çok tercih ettiği ve menüsünde görmek istediği bir dokunuş olma ihtimali vardır. Bunu yabani hayvanlardan tilki için de söylemek mümkündür. Günümüzde hala kürkü ve eti için avlanan tilkiler, Kompleks II'de yaşayanlar tarafından daha çok tüketilmiştir. Bunun dışında da, alageyik ve yaban koyunu avlarının ağırlıklı olarak Kompleks II sakinleri tarafından gerçekleştirilmesi, avların sosyal ve belli bir sınıf tarafında yapılan aktiviteler olduğunu göstermektedir.

Aşağı Yaşam Sektörü'nden tanımlanmış birer adet kedi, porsuk ve vaşak kalıntılarının da etleri ve kürkleri için öldürüldüğü düşünülmelidir.⁸ Bu üç türünde zararlı kemirgenleri yedikleri bilinmekte olup, Aşağı Yaşam Sektörü'nde bulunan silolara gelen zararlı kemirgenleri avlamayı planlarken, kendilerinin de av olmuş olma ihtimali unutmamak lazımdır.

Yapılan ilk araştırmalar ışığında eğer yerleşim çevresinin doğasını tekrardan canlandırmak gerekirse; bu kadar çok küçükbaş ve sığır sürülerinin beslendiği bir yerleşim yerinde, büyük geniş otluk alanların olması gerekmektedir. Hayvanların su ihtiyaçları için, göl ve akarsu kaynaklarının da yakınlarda bulunması şarttır. Alageyik avı bize, insanların

⁸ Kedi bu çalışmada evcil hayvanlar içinde yer almaktadır. Aslında, kediler yarı evcil olup, kendi başlarına hayatta kalma becerilerine sahiptir.

bu hayvanları avlayabilmek için ormanlık alanlara gittiklerini gösterir; çünkü alageyikler orman içi açıklıklarda beslenirken, geceleri ormanın iç taraflarına korunma amaçlı çekililer.

Bu çalışma, daha detaylı olarak hazırlanan büyük bir projenin öncü çalışmasıdır. Arkeozoologlar, insanların yalnızca hangi hayvanları besleyip, yediklerini ortaya koymak değil, aynı zamanda da, yerleşim yerinde yaşayan insanların sahip oldukları sosyal statüyle ilgili beslenme alışkanlıklarından yola çıkarak yaşam tarzlarını daha detaylı anlamaya çalışmaktadır.

Bu çalışma, biz arkeologların, geçmişte yaşamış insanların yerleşim sektörüne bağlı farklı beslenme alışkanlıklarının olması gerektiği teorisinin bir nevi ilk sağlanmasını bize sunmaktadır. Arkeolojik, arkeozoolojik ve arkeobotanik çalışmalar kazılarda paralel bir şekilde devam ettikçe, geçmişe dayalı birçok soruya cevaplar bulmak ve aslında adlandırmak daha da kolaylaşacak.

Kaynakça

Efe, T. 2009

“Küllüoba da Erken İTÇ II Yapısında Ele Geçirilmiş Olan Kesik Gaga Ağzılı bir Küp”, (yay. haz. H. Sağlamtimur et al.) Altan Çilingiroğlu’na Armağan. Yukarı Deniz’in Kıyısında Urartu Krallığı’na Adanmış bir Hayat. 269-273.

Efe, T. – E. Fidan 2008

“Complex II in the EB II Upper Town of Küllüoba Near Eskişehir”, *Anatolica* 34: 67-102.

Efe, T. – M. Türkteki 2011

“Early Bronze Age Architecture in the Western Anatolian Region”, V. Şahoğlu - P. Sotirakopou (eds), *Across - The Cyclades and Western Anatolia During the 3rd Millenium BC.*, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları: 198-207.

Fidan, M. E. – D. Sarı – M. Türkteki 2015

An Overview of the Western Anatolian Early Bronze Age. *European Journal Of Archaeology*, 18(1), 60-89.

Fisher, J. W. 1995

Bone surface modifications in zooarchaeology. *Journal of Archaeological method and theory*, 2(1), 7-68.

Gündem, C. Y. 2003

Die Funde von Wild- und Haussäugetieren aus dem Bronzezeitlichen Küllüoba. Tübingen: not published Master Thesis.

2008

“The Animal Bones from Complex II at Küllüoba”, *Anatolica XXXIV*, 81-86.

2010

Animal Based Economy in Troia and the Troas During the Maritime Troy Culture (c. 3000-2200 BC) and a General Summary for West Anatolia. Diss, Tübingen.

2015

"Arkeozooloji Biliminin Arkeoloji Dünyasındaki Önemi Bölüm I", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı 1, 125-138.

2019a

"Derekutuğun Yerleşimi Arkeozoolojik Çalışmaları Işığında Hayvan Kalıntılarının Tartılmasının Önemi", *Antropoloji Araştırma Makalesi Dergisi*, Cilt: 38, 118-125.

2019b

"Küllüoba'da İlk Tunç Çağı'nda Beslenme Alışkanlıkları ve Bölgesel Karşılaştırması", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 161.

2019c

mö 7. Binyıld Tepecik-Çiftlik Höyük'te Hayvan Ekonomisinin Gelişimi ve Evcil Sığırın İç Anadolu Platosu'nda Ortaya Çıkışı, *TUBA-AR*, 2019, 27-45.

2020

Uzun Yürüyüş, Arkeolojik Hayvan Kalıntılarının Hikayesi, Arkeozooloji Bilimi Nedir?, Ege Yayınları, İstanbul.

Habermehl, K. H. 1975

Die Alterbestimmung bei Haus- und Labortieren. Hamburg-Berlin.

Hillson, S. 1986

Teeth. Cambridge University Press, Cambridge.

1992

Mammal Bones and Teeth: An Introductory Guide to Methods of Identification, Routledge.

Klein, R. G. – K. Cruz-Urbe 1984

The analysis of animal bones from archeological sites. University of Chicago press.

O'Connor, T. P. 2000

The archaeology of animal bones, Sutton Publishing.

Payne, S. 1973

"Kill-off Patterns in Sheep and Goats: The Mandibles from Aşvan Kale", *Anatolian Studies* 23: 281-303.

Peres, T. M. 2010

"Methodological issues in zooarchaeology.", *Integrating zooarchaeology and paleoethnobotany: A consideration of issues, methods, and cases*, Van Derwarker - T.M. Peres (eds), New York: Springer: 15-36.

Reitz, E. – E. Wing 2008

Zooarchaeology, Cambridge Manuals in Archaeology.

Sarı, D. 2009

"Late EB II Pottery Recovered in Complex II of Küllioba", *Anatolia Antiqua XVII*, s. 89-132.

Schmid, E. 1972

Atlas of animal bones. *For Prehistorians, Archaeologists and Quaternary Geologist*. Amsterdam-London-New York.

Uerpmann, H. P. 1971

Die Tierknochenfunde aus der Talayot- Siedlung von S'Illot (San Lorenzo/Mallorca). Studien über frühe Tierknochenfunde von der Iberischen Halbinsel. Dissertation München.

1973

"Animal Bone Finds and Economic Archaeology: A Critical Study of 'Osteo-Archaeological' Method", *World Archaeology* (4)3: 307-322.

Can Yumni Gündem

Zeder, M. A. 2006

“Reconciling rates of long bone fusion and tooth eruption and wear in sheep (*Ovis*) and goat (*Capra*)”, *Recent Advances in Ageing and Sexing Animal Bones* (Ed. D. Ruscillo). Oxford, Oxbow: 87-118.